

Sygn. akt I UK 491/15

WYROK W IMIENIU RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

Dnia 17 stycznia 2017 r.

Sąd Najwyższy w składzie:

SSN Katarzyna Gonera (przewodniczący)

SSN Jolanta Frańczak

SSN Halina Kiriło (sprawozdawca)

w sprawie z odwołania M.P.

przeciwko Zakładowi Ubezpieczeń Społecznych I Oddziałowi w [...]

o emeryturę,

po rozpoznaniu na posiedzeniu niejawnym w Izbie Pracy, Ubezpieczeń
Społecznych i Spraw Publicznych w dniu 17 stycznia 2017 r.,

skargi kasacyjnej organu rentowego od wyroku Sądu Apelacyjnego w [...]
z dnia 5 sierpnia 2015 r., sygn. akt III AUa .../15,

**uchyla zaskarżony wyrok i przekazuje sprawę do ponownego
rozpoznania Sądowi Apelacyjnemu w [...], pozostawiając temu
Sądowi orzeczenie o kosztach postępowania kasacyjnego.**

UZASADNIENIE

Zakład Ubezpieczeń Społecznych I Oddział w [...] decyzją z dnia 26 maja 2014 r. odmówił M. P. przyznania prawa do emerytury z uwagi na to, że wnioskodawca nie udowodnił wymaganego okresu składkowego i nieskładkowego

wynoszącego co najmniej 25 lat (wykazał 24 lata, 9 miesięcy i 29 dni tegoż stażu) oraz 15-letniego okresu pracy w szczególnych warunkach lub w szczególnym charakterze (wykazał 14 lat, 3 miesiące i 26 dni takiej pracy), liczonych na 1 stycznia 1999 r. Organ rentowy nie uwzględnił w ogólnym stażu pracy okresu zatrudnienia ubezpieczonego w gospodarstwie rolnym K. i J. O. od 21 czerwca 1972 r. do 31 sierpnia 1972 r., wskazując, że przez pracę w gospodarstwie rolnym należy rozumieć pracę wykonywaną przez domownika.

W odwołaniu od tej decyzji ubezpieczony wniósł o jej zmianę i przyznanie świadczenia, domagając się zaliczenia do pracy w szczególnych warunkach okresu odbywania zasadniczej służby wojskowej od 1 stycznia 1975 r. do 15 kwietnia 1976 r., a do ogólnego stażu pracy – wspomnianego okresu pracy w gospodarstwie rolnym.

Sąd Okręgowy w [...] wyrokiem z 18 lutego 2015 r. zmienił zaskarżoną decyzję w ten sposób, że przyznał wnioskodawcy prawo do emerytury od dnia 1 maja 2014 r. Natomiast Sąd Apelacyjny w [...] wyrokiem z dnia 5 sierpnia 2015 r. oddalił apelację organu rentowego od orzeczenia pierwszoinstancyjnego.

Sąd pierwszej instancji ustalił, że M. P., urodzony [...] 1952 r., w okresie wakacji letnich w 1972 r., tj. od 21 czerwca 1972 r. do końca sierpnia 1972 r., pracował w gospodarstwie rolnym K. i J. O.. Wnioskodawca był wtedy uczniem czwartej klasy Technikum Melioracji Wodnej i zamieszkiwał w G. z rodzicami i siostrą. Rodzice wnioskodawcy znali się z właścicielką gospodarstwa. J. i K. O. byli współwłaścicielami gospodarstwa rolnego o powierzchni 4,94 ha położonego w miejscowości P., oddalonej o około 17 km od G. J.O. miał 62 lata i nie mógł pracować w gospodarstwie ze względu na zły stan zdrowia. Prace polowe wykonywał syn J., który był rówieśnikiem wnioskodawcy i uczęszczał do Technikum w B. Wnioskodawca podjął pracę w okresie wakacji i w tym czasie stale zamieszkiwał w gospodarstwie. Pomagał przy żniwach, wyganiał krowy na pastwisko, wykonywał też szereg innych czynności w obejściu. Świadczył pracę w wymiarze ponad 4 godzin dziennie.

W okresie od 12 lipca 1973 r. do 31 sierpnia 1989 r. wnioskodawca był zatrudniony na umowę o pracę w firmie „H. S.A. i w tym okresie: od 12 lipca 1973 r. do 30 listopada 1973 r. stale i w pełnym wymiarze czasu pracy świadczył pracę w

szczególnych warunkach przy budowie rurociągów w głębokich wykopach jako robotnik budowlany na stanowisku wymienionym w wykazie A dziale V poz. 1 pkt 8 oraz od 3 maja 1976 r. do 31 lipca 1989 r. stałe i w pełnym wymiarze czasu pracy świadczył pracę w szczególnych warunkach przy nadzorze robót ziemnych i odwodnieniowych w głębokich wykopach jako majster (dozór inżyniersko - techniczny) wymienionym w wykazie A dziale XIV poz. 24 stanowiących załącznik nr 1 do Zarządzenia nr 9 Ministra Budownictwa i Przemysłu Materiałów Budowlanych z dnia 1 sierpnia 1983 r. w sprawie wykazu stanowisk pracy w zakładach pracy podległych MBiPMB, na których są wykonywane prace w szczególnych warunkach, uprawniające do wcześniejszego przejścia na emeryturę oraz do wzrostu emerytury lub renty. Od 24 kwietnia 1974 r. do 15 kwietnia 1976 r. wnioskodawca odbywał zasadniczą służbę wojskową. Po zakończeniu służby podjął zatrudnienie z dniem 3 maja 1976 r., to jest w ciągu 30 dni od zwolnienia z wojska i ponownie wykonywał obowiązki majstra budowy stale w pełnym wymiarze czasu pracy do 31 lipca 1989 r.

Decyzją z 30 kwietnia 2014 r. ZUS odmówił wnioskodawcy prawa do emerytury wobec nieudowodnienia 15 – letniego stażu pracy w szczególnych warunkach oraz ogólnego 25 – letniego stażu składkowego i nieskładkowego. W dniu 14 maja 2014 r. ubezpieczony złożył ponowny wniosek o świadczenie. Kolejną decyzją z 26 maja 2014 r. Zakład odmówił wnioskodawcy prawa do emerytury, powołując się na te same okoliczności.

Przechodząc do rozważań prawnych Sąd Okręgowy stwierdził, że wnioskodawca spełnia wynikające z art. 184 w związku z art. 32 ustawy z dnia 17 grudnia 1998 r. o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych (jednolity tekst: Dz.U. z 2016 r., poz. 887 ze zm.; dalej: ustawa o emeryturach i rentach z FUS) przesłanki nabycia prawa do emerytury co do wieku oraz nieprzystąpienia do Otwartego Funduszu Emerytalnego. Uznał również, iż istnieją podstawy do zaliczenia mu do wymaganego 25 letniego stażu składkowego i nieskładkowego okresu pracy w gospodarstwie rolnym małżonków O. zgodnie z art. 10 ust. 1 ustawy o emeryturach i rentach z FUS). W ocenie Sądu pierwszej instancji, wnioskodawca spełnia też warunek co do posiadania 15 lat pracy w warunkach szczególnych. Bezsporny jest fakt, że w okresach od 12 lipca 1973 r. do

31 sierpnia 1989 r. oraz od 3 maja 1976 r. do 31 lipca 1989 r. w firmie „H. S.A. ubezpieczony stale i w pełnym wymiarze czasu pracy świadczył pracę wymienioną w wykazie A, dziale V, poz. 1 pkt 8 oraz w dziale XIV poz. 24 stanowiących załącznik nr 1 do cyt. zarządzenia nr 9 MBiPMB. Organ rentowy uznał też okres odbywania przez wnioskodawcę służby wojskowej w firmie „H. S.A. od 24 kwietnia do 31 grudnia 1974 r. Natomiast powołując się na uchwałę Sądu Najwyższego z dnia 16 października 2013 r., II UK 293/13, nie uwzględnił, jako pracy w warunkach szczególnych, okresu odbywania służby wojskowej po 1 stycznia 1975 r. Zdaniem Sądu Okręgowego, powyższe stanowisko Zakładu jest błędne w świetle wyroku Sądu Najwyższego z dnia 11 lutego 2014 r. wydanego w sprawie II UK 293/13, LEX nr 144189. W niniejszej sprawie okres odbywania przez wnioskodawcę służby wojskowej w czasie trwania stosunku pracy w szczególnych warunkach od 1 stycznia 1975 r. do 15 kwietnia 1976 r., podlega - w oparciu o regulację zawartą w art. 106 i art. 108 ustawy z dnia 21 listopada 1967 r. o powszechnym obowiązku obrony Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej w jej brzmieniu od dnia 1 stycznia 1975 r. - wliczeniu do okresu zatrudnienia w szczególnych warunkach. Uwzględniając cały okres zasadniczej służby wojskowej Sąd Okręgowy uznał, że wnioskodawca wykazał co najmniej 15 lat pracy w szczególnych warunkach.

Sąd drugiej instancji zauważył, że według wyliczeń Zakładu, ubezpieczony na dzień 1 stycznia 1999 r. udowodnił 24 lata, 9 miesięcy i 29 dni okresów składkowych i nieskładkowych oraz 14 lat, 3 miesiące i 26 dni pracy w szczególnych warunkach. Apelujący nie kwestionował ustaleń Sądu pierwszej instancji co do zaliczenia do stażu pracy w szczególnych warunkach całego okresu zasadniczej służby wojskowej od 24 kwietnia 1974 r. do 15 kwietnia 1976 r. (a nie jak w zaskarżonej decyzji - do 31 grudnia 1974 r.) i dlatego w tej części Sąd Apelacyjny podzielił w całości ustalenia faktyczne i ocenę prawną Sądu pierwszej instancji. W świetle zarzutów apelacji nie ma zatem sporu co do tego, że ubezpieczony spełnił na dzień 1 stycznia 1999 r. warunek co najmniej 15 lat pracy w szczególnych warunkach. W rezultacie spór w sprawie został ograniczony do oceny wskazanego przez wnioskodawcę, jako okresu składkowego uzupełniającego staż pracy, okresu pracy w gospodarstwie rolnym K. i J. małżonków O. od 21 czerwca 1972 r. do 31 sierpnia 1972 r.

W toku postępowania przed Sądem Apelacyjnym dopuszczono dowód z zeznań dwóch świadków: J. O. i W. K. (syna i sąsiada małżonków O.) na okoliczność charakteru stosunku prawnego łączącego wnioskodawcę i właścicieli gospodarstwa rolnego oraz warunków pracy w tym gospodarstwie w spornym okresie. Przeprowadzone uzupełniające postępowanie dowodowe potwierdziło w całości ustalenia faktyczne poczynione przez Sąd Okręgowy co do rodzaju i charakteru pracy wnioskodawcy we wspomnianym gospodarstwie rolnym w trakcie wakacji szkolnych w 1972 r. Jak wynika z zeznań wskazanych świadków, przez całe wakacje 1972 r. wnioskodawca mieszkał w gospodarstwie rolnym J. i K. O., w ogóle nie jeździł do domu. Ojciec wnioskodawcy ustalił z J. O., że syn będzie pomagał w pracach rolniczych w zamian za utrzymanie. Właściciele gospodarstwa nie płacili wnioskodawcy za pracę, ale zdarzało się, że otrzymywał on jakieś drobne pieniądze w soboty. Gospodarstwo rolne o powierzchni około 5 ha (wg ewidencji gruntów - 4,94 ha) obejmowało hodowlę drobiu, trzody chlewnej na własne potrzeby, 2-3 krowy i konia. Uprawiano pomidory polne, miętę, ziemniaki, zboża i łąki. Wnioskodawca wykonywał wszystkie prace polowe, w tym przy żniwach, sianokosach, przy odchwaszczaniu i podwiązywaniu mięty, zajmował się też wyganianiem krów na pole, przewiązywaniem ich w ciągu dnia. W gospodarstwie pracowała głównie pani O. i jej syn, natomiast mąż (liczący wówczas 62 lata) jedynie pomagał w pracy, gdyż z powodu pobytu w czasie okupacji w obozie i na robotach miał kłopoty ze zdrowiem, poruszał się o lasce. Starsza córka w tym czasie była już mężatką i mieszkała nad morzem. Nie miała możliwości pracy w gospodarstwie rolnym rodziców. Wnioskodawca pracował codziennie średnio 6-7 do 8 godzin. J. O. wyjaśnił, że w sezonie prac polowych, kiedy w gospodarstwie przebywał wnioskodawca, pracowano od około 7.00 rano do południa (z przerwą w godzinach południowych) oraz później po południu.

Sąd drugiej instancji wskazał, że zasadniczą kwestią w kontekście zarzutów apelacji jest to, czy uwzględnienie okresu pracy rolniczej na podstawie art. 10 ust. 1 pkt 3 ustawy o emeryturach i rentach z FUS jest możliwe tylko w przypadku, kiedy ubezpieczony spełnia jednocześnie kryterium „domownika”. A jeżeli tak, czy wystarczy, że ubezpieczony spełnia warunki „domownika” z art. 2 pkt 2 ustawy z dnia 14 grudnia 1982 r. o ubezpieczeniu społecznym rolników indywidualnych i

członków ich rodzin (jednolity tekst: Dz.U. z 1989 r. Nr 24, poz. 133 ze zm.), czy też konieczne jest spełnienie warunków wskazanych w art. 6 ust. 2 ustawy z dnia 20 grudnia 1990 r. o ubezpieczeniu społecznym rolników (jednolity tekst: Dz.U. z 2015 r., poz. 704).

W ocenie Sądu drugiej instancji, w niniejszej sprawie prawidłowe ustalenia faktyczne prowadzą do wniosku, że ubezpieczony, który dla rolników nie był osobą bliską tylko znajomym (a zatem nie spełnia cech domownika w rozumieniu art. 6 pkt 2 ustawy o ubezpieczeniu społecznym rolników z 1990 r.), ale w spornym okresie pracy w ich gospodarstwie rolnym zamieszkiwał z nimi, pozostawał na utrzymaniu rolników we wspólnym gospodarstwie domowym, a praca w tym gospodarstwie stanowiła jego główne źródło utrzymania, spełnia warunki domownika przewidziane w art. 2 pkt 2 ustawy o ubezpieczeniu społecznym rolników indywidualnych i członków ich rodzin z 1982 r. Jednocześnie okoliczności wykonywanej pracy - bez ustalonego wynagrodzenia, bez określenia czasu pracy i zakresu obowiązków, na rzecz znajomych w zamian za utrzymanie - nie wykazują cech charakterystycznych dla umowy o pracę. Jeżeli tak, nie ma przeszkód, aby w ustalonych wyżej okolicznościach przyjąć, że praca wnioskodawcy w gospodarstwie rolnym w spornym okresie spełnia przesłanki z art. 10 ust. 1 pkt 3 ustawy o emeryturach i rentach z FUS, co uzasadnia uwzględnienie okresu 2 miesięcy i 9 dni, jako okresu uzupełniającego do ustalonych przez organ rentowy 24 lat, 9 miesięcy i 29 dni okresów składkowych i nieskładkowych. W konsekwencji ubezpieczony spełnił wszystkie przesłanki z art. 184 i art. 32 ustawy o emeryturach i rentach z FUS konieczne do nabycia emerytury w niższym wieku.

Powyższy wyrok został zaskarżony skargą kasacyjną organu rentowego w całości. Skargę oparto na podstawie naruszenia prawa materialnego: 1/ art. 10 ust. 1 pkt 3 ustawy o emeryturach i rentach z FUS, przez jego błędną wykładnię polegającą na uwzględnieniu okresu od 21 czerwca 1972 r. do 31 sierpnia 1972 r. jako okresu pracy M.P. w gospodarstwie rolnym, w sytuacji, gdy nie posiadał on statusu „domownika”; 2/ art. 184 i 27 ustawy o emeryturach i rentach z FUS przez błędne przyjęcie, że wnioskodawca udowodnił 25 lat okresów składkowych i nieskładkowych oraz uzupełniających; 3/ art. 6 pkt 2 ustawy z dnia 20 grudnia 1990 r. o ubezpieczeniu społecznym rolników, przez jego błędne niezastosowanie; 4/ art.

2 pkt 2 ustawy z dnia 14 grudnia 1982 r. o ubezpieczeniu społecznym rolników indywidualnych i członków ich rodzin, przez jego błędne zastosowanie, ewentualnie przez jego nieprawidłową wykładnię polegającą na przyjęciu, że możliwe jest uwzględnienie - jako okresu uzupełniającego - okresu pracy w gospodarstwie rolnym wykonywaną przez osobę nieposiadającą statusu „domownika”. Organ rentowy wniósł o zmianę zaskarżonego wyroku przez oddalenie odwołania oraz zasądzenie kosztów postępowania, w tym kosztów zastępstwa procesowego według norm przepisanych, ewentualnie o uchylenie zaskarżonego wyroku i przekazanie sprawy Sądowi Apelacyjnemu w [...] do ponownego rozpatrzenia i rozstrzygnięcia o kosztach postępowania kasacyjnego, w tym kosztach zastępstwa procesowego według norm przepisanych.

W ocenie skarżącego, zgodnie z wyrokiem Sądu Najwyższego z dnia 3 lipca 2001 r., II UKN 466/00, uwzględnienie okresu pracy w gospodarstwie rolnym należy rozpatrywać w odniesieniu do treści art. 6 pkt 2 ustawy o ubezpieczeniu społecznym rolników, a nie jak przyjął Sąd Apelacyjny w zaskarżonym wyroku - w oparciu o treść art. 2 pkt 2 ustawy o ubezpieczeniu społecznym rolników indywidualnych i członków ich rodzin. Zgodnie natomiast z art. 6 pkt 2 powołanej ustawy, „domownikiem” jest osoba bliska rolnikowi, a tego kryterium wnioskodawca nie spełnia.

Niezależnie od powyższego, gdyby przyjąć, że w niniejszej sprawie ma zastosowanie art. 2 pkt 2 ustawy o ubezpieczeniu społecznym rolników indywidualnych i członków ich rodzin, to również w świetle tego przepisu nie można by uznać spornego okresu jako okresu pracy w gospodarstwie rolnym. Możliwość uwzględnienia okresu przypadającego przed 1 stycznia 1983 r. jako okresu pracy w gospodarstwie rolnym istnieje pod warunkiem, że po 31 grudnia 1983 r. praca ta byłaby traktowana jako praca domownika. W niniejszej sprawie nie można uznać, że wnioskodawca pozostawał we wspólnym gospodarstwie domowym z właścicielami gospodarstwa. W ocenie skarżącego, zaprezentowany pogląd jest zbieżny z dominującym stanowiskiem judykatury.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

Analizę prawidłowości zaskarżonego wyroku rozpocząć wypada od podkreślenia, że spór na obecnym etapie postępowania dotyczy możliwości zaliczenia okresu pracy ubezpieczonego M.P. w gospodarstwie rolnym K. i J. O. od 21 czerwca 1972 r. do 31 sierpnia 1972 r. do 25 – letniego stażu składkowego i nieskładkowego, wymaganego do nabycie prawa do emerytury z art. 184 ust. 1 w związku z art. 32 ustawy z dnia 17 grudnia 1998 r. o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych (jednolity tekst: Dz.U. z 2016 r., poz. 887 ze zm.; dalej: ustawa o emeryturach i rentach z FUS) w związku z przepisami rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 7 lutego 1983 r. w sprawie wieku emerytalnego pracowników zatrudnionych w szczególnych warunkach lub w szczególnym charakterze (Dz.U. Nr 8, poz. 43 ze zm.). Możliwość taką stwarza art. 10 ust. 1 ustawy o emeryturach i rentach z FUS, zgodnie z którym przy ustalaniu prawa do emerytury oraz przy obliczaniu jej wysokości uwzględnia się również następujące okresy, traktując je, z zastrzeżeniem art. 56, jako okresy składkowe: 1) okresy ubezpieczenia społecznego rolników, za które opłacono przewidziane w odrębnych przepisach składki; 2) przypadające przed dniem 1 lipca 1977 r. okresy prowadzenia gospodarstwa rolnego po ukończeniu 16 roku życia oraz 3) przypadające przed dniem 1 stycznia 1983 r. okresy pracy w gospodarstwie rolnym po ukończeniu 16 roku życia. Regulacja ta ma charakter szczególny. Trzeba bowiem pamiętać, że zgodnie z art. 2 ust. 1 ustawy o emeryturach i rentach z FUS, świadczenia na warunkach i w wysokości określonych w ustawie przysługują co do zasady ubezpieczonym i członkom rodziny pozostałym po ubezpieczonych. W myśl art. 4 pkt 13 ustawy o emeryturach i rentach z FUS, ubezpieczonym jest zaś osoba, która podlega ubezpieczeniom emerytalnemu i rentowym, określonym w przepisach o systemie ubezpieczeń społecznych, a także osoba, która przed dniem wejścia w życie ustawy podlegała ubezpieczeniu społecznemu lub zaopatrzeniu emerytalnemu, z wyłączeniem ubezpieczenia społecznego rolników. Definiując w ten sposób pojęcie ubezpieczonego na gruncie ubezpieczenia emerytalno – rentowego ustawodawca akcentuje odrębność systemów ubezpieczenia społecznego na podstawie ustawy z dnia 13 października 1998 r. o systemie ubezpieczeń społecznych (jednolity tekst: Dz.U. z 2016 r., poz. 963 ze zm.) i ustawy z dnia 20 grudnia 1990 r. o ubezpieczeniu społecznym rolników (jednolity

tekst: Dz.U. z 2015 r., poz. 794 ze zm.), które to systemy zostały oparte na odmiennych zasadach podlegania ubezpieczeniu, finansowania i udzielania świadczeń. W związku z tym przepisy zawarte w tych ustawach, normujące możliwość wzajemnego uwzględniania okresów ubezpieczenia, należy uznać za przepisy szczególne, które wymagają ścisłego interpretowania i ostrożnego stosowania. Wynikająca z art. 10 ust. 1 ustawy o emeryturach i rentach z FUS możliwość uwzględnienia w stażu składkowym okresów innych niż enumeratywnie wymienione w art. 6 tej ustawy została zatem uzależniona od kumulatywnego spełnienia dodatkowych przesłanek, a mianowicie ograniczono ją do sytuacji, gdy okresy ustalone na podstawie art. 5 – 7 ustawy są krótsze od stażu wymaganego do przyznania emerytury, a zaliczalność okresów podlegania ubezpieczeniu społecznemu rolników, prowadzenia gospodarstwa rolnego lub pracy w tym gospodarstwie następuje jedynie w zakresie niezbędnym do uzupełnienia tego stażu. Przepis art. 10 ust. 3 ustawy o emeryturach i rentach z FUS koresponduje przy tym z art. 20 ust. 2 ustawy o ubezpieczeniu społecznym rolników statuując zasadę niedopuszczalności podwójnego uwzględniania danego okresu, zarówno przy ustalaniu prawa do świadczeń z powszechnego ubezpieczenia emerytalnego i rentowego, jak i świadczeń z ubezpieczenia społecznego rolników.

Ustawodawca posłużył się w art. 10 ust. 1 ustawy o emeryturach i rentach z FUS różnymi określeniami pozwalającymi na uzupełnienie stażu ubezpieczeniowego okresami wymienionymi w tym przepisie. Z mocy art. 10 ust. 1 pkt 1 ustawy, uwzględniane są okresy prowadzenia gospodarstwa rolnego, za które opłacono składki przewidziane w odrębnych przepisach. Oznacza to, że w powszechnym stażu ubezpieczeniowym podlega uwzględnieniu okres ubezpieczenia społecznego rolnika, który wywiązał się z obowiązku składowego przewidzianego w przepisach obowiązujących w okresie, w którym przypada to ubezpieczenie (wyrok Sadu Najwyższego z dnia 10 października 2006 r., I UK 73/06, LEX nr 288989). Z kolei wynikiem rozwiązań przyjętych w art. 44 ust. 3 ustawy z dnia 14 grudnia 1982 r. o ubezpieczeniu społecznym rolników indywidualnych i członków ich rodzin (jednolity tekst: Dz.U z 1989 r. Nr 24, poz. 133 ze zm.), a obecnie art. 4 ustawy z dnia 20 grudnia 1990 r. o ubezpieczeniu społecznym rolników, jest – począwszy od 1 stycznia 1983 r. – uzależnienie

zaliczenia pracy domownika w gospodarstwie rolnym jako okresu uzupełniającego od opłacenia za niego przez rolnika składki na ubezpieczenie społeczne rolników (wyrok Sądu Najwyższego z dnia 23 września 1998 r., II UKN 230/98, OSNAPiUS 1999 nr 20, poz. 657). A więc zasadniczo uwzględnia się jako uzupełniające okresy podlegania ubezpieczeniu społecznemu rolników i opłacania składek na to ubezpieczenie, a tam, gdzie system ubezpieczenia społecznego rolników jeszcze nie funkcjonował lub nie obejmował wszystkich osób zatrudnionych w gospodarstwie rolnym i obecnie podlegających temu systemowi, przepisy art. 10 ust. 1 pkt 2 i 3 ustawy o emeryturach i rentach z FUS pozwalają na zaliczenie, jako składkowych, okresów prowadzenie gospodarstwa rolnego przed dniem 1 lipca 1977 r. (tj. przed wejściem w życie ustawy z dnia 27 października 1977 r. o zaopatrzeniu emerytalnym oraz innych świadczeniach dla rolników i ich rodzin – Dz.U. Nr 32, poz. 140) i pracy w gospodarstwie rolnym przed dniem 1 stycznia 1983 r. (tj. przed wejściem w życie ustawy z dnia 14 grudnia 1982 r. o ubezpieczeniu społecznym rolników indywidualnych i członków ich rodzin).

W judykaturze dominuje pogląd, że o uwzględnieniu przy ustalaniu stażu ubezpieczeniowego uprawniającego do świadczeń emerytalno - rentowych okresów pracy w gospodarstwie rolnym sprzed objęcia rolników obowiązkiem opłacania składek na rolnicze ubezpieczenie społeczne domowników (tj. przed dniem 1 stycznia 1983 r.) przesądza wystąpienie dwóch okoliczności: wykonywanie czynności rolniczych powinno odbywać się zgodnie z warunkami określonymi w definicji legalnej domownika oraz w wymiarze nie niższym niż połowa ustawowego czasu pracy, tj. minimum 4 godzin dziennie (wyroki Sądu Najwyższego z dnia 28 lutego 1997 r., II UKN 96/96, OSNAPiUS 1997 nr 23, poz. 473; z dnia 13 stycznia 1998 r., II UKN 433/97, OSNAPiUS 1998 nr 22, poz. 668; z dnia 13 listopada 1998 r., II UKN 299/98, OSNAPiUS 1999 nr 24, poz. 799; z dnia 18 lutego 1999 r., II UKN 491/98, OSNAPiUS 2000 nr 8, poz. 324, notka; z dnia 9 listopada 1999 r., II UKN 190/99, OSNAPiUS 2001 nr 4, poz. 122, notka; z dnia 3 grudnia 1999 r., II UKN 235/99, OSNAPiUS 2001 nr 7, poz. 236, notka; z dnia 10 maja 2000 r., II UKN 535/99, OSNAPiUS 2001 nr 21, poz. 650; z dnia 12 maja 2000 r., II UKN 538/99, OSNAPiUS 2001 nr 21, poz. 651; z dnia 27 czerwca 2000 r., II UKN 612/99, OSNAPiUS 2002 nr 1, poz. 21, notka; z dnia 3 lipca 2001 r., II UKN 466/00,

OSNP 2003 nr 7, poz. 186; z dnia 8 marca 2001 r., II UK 305/10, LEX nr 852557; z dnia 22 stycznia 2003 r., II UK 51/02, OSNP 2004 nr 7, poz. 127; z dnia 19 marca 2010 r., II UK 249/09, LEX nr 599773 i z dnia 28 czerwca 2013 r., I UK 24/13, OSNP 2014 nr 4, poz. 61). Podkreśla się, że celem wprowadzenia uregulowania przewidzianego w art. 10 ust. 1 pkt 3 ustawy o emeryturach i rentach z FUS było stworzenie możliwości zaliczenia do stażu ubezpieczeniowego uzupełniająco okresów pracy w gospodarstwie rolnym domowników przed dniem 1 stycznia 1983 r. Zaliczenie tego okresu pracy, jako okresu składkowego, mimo braku opłacenia składek na ubezpieczenie rolnicze, pozwoliło traktować tę kategorię ubezpieczonych jednakowo, zarówno przed, jak i po wejściu w życie ustawy o ubezpieczeniu społecznym rolników indywidualnych i członków ich rodzin.

Jak zauważył Sąd Najwyższy w wyroku z dnia 3 lipca 2001 r., II UKN 466/00 (OSNP 2003 nr 7, poz. 186), wydanym na gruncie mającego podobne brzmienie do art. 10 ust. 1 ustawy o emeryturach i rentach z FUS przepisu art. 5 ustawy z dnia 17 października 1991 r. o rewaloryzacji emerytur i rent, o zasadach ustalania emerytur i rent oraz o zmianie niektórych ustaw (Dz.U. Nr 104, poz. 450 ze zm.), przepis ten nie zawiera definicji prowadzenia gospodarstwa rolnego ani definicji pracy w gospodarstwie rolnym. Jednakowe traktowanie okresów podlegania ubezpieczeniu społecznemu rolników z okresami, kiedy ubezpieczenie to nie funkcjonowało, oznacza, że przepis dotyczy prowadzenia gospodarstwa rolnego i pracy w nim na takich zasadach, na jakich zostało ono objęte ubezpieczeniem społecznym rolników. W przepisach regulujących ubezpieczenie społeczne rolników należy szukać definicji gospodarstwa rolnego, osoby prowadzącej gospodarstwo rolne i osoby wykonującej pracę w gospodarstwie rolnym. Za wymienione w art. 5 pkt 2 ustawy rewaloryzacyjnej, przypadające przed dniem 1 stycznia 1983 r. okresy pracy w gospodarstwie rolnym uważa się okresy wykonywania pracy na takich warunkach, jakie po dniu 1 stycznia 1983 r. dawały podstawę do objęcia ubezpieczeniem społecznym rolników.

W orzecznictwie sądowym wyrażany jest jednak także odmienny pogląd, zgodnie z którym okres pracy w gospodarstwie rolnym według ustawy o emeryturach i rentach z FUS, mimo że nie jest okresem pracy sensu stricto, a przez podkreślenie, iż chodzi o pracę po ukończeniu 16 roku życia, nawiązuje do okresu

pracy w gospodarstwie rolnym wykonywanej przez domowników rolnika, czyli osoby mu bliskiej, nie może być jednak uważany za przewidziany w art. 6 pkt 2 ustawy o ubezpieczeniu społecznym rolników okres ubezpieczenia społecznego domownika, zwłaszcza że sporne okresy pracy w gospodarstwie rolnym przed dniem 1 stycznia 1983 r. nie były okresami podlegania ubezpieczeniu społecznemu i nie była za nie opłacana składka na ubezpieczenie. Podkreśla się, że art. 10 ust. 2 pkt 3 ustawy o emeryturach i rentach z FUS nie jest adresowany do osób objętych ubezpieczeniem społecznym z tytułu pracy w gospodarstwie rolnym, ale reguluje kwestie stażu emerytalnego wymaganego od innych ubezpieczonych niż rolnicy, w którym okres pracy w gospodarstwie rolnym jest zaliczany wprost i traktowany jako okres składkowy niezależnie od uregulowań zawartych w ustawie o ubezpieczeniu społecznym rolników. Oznacza to niedopuszczalność stosowania wobec osoby, o której mowa w art. 10 ust. 1 pkt 3 ustawy o emeryturach i rentach z FUS, kryteriów objęcia ubezpieczeniem społecznym rolników na podstawie art. 7 ust. 1 pkt 2 i art. 16 ust. 1 pkt 2 ustawy o ubezpieczeniu społecznym rolników. W szczególności chodzi o warunek pozostawania we wspólnocie gospodarczej z rolnikiem i stałości wykonywania pracy w gospodarstwie rolnym (wyroki Sądu Najwyższego z dnia 19 grudnia 2000 r., II UKN 155/00, OSNAPiUS 2002 nr 16, poz. 394 i z dnia 18 września 2014 r., I UK 17/14, LEX nr 1538420).

Odnosząc się do tego poglądu należy zgodzić się z tezą, że przepis art. 10 ust. 1 pkt 3 ustawy o emeryturach i rentach z FUS nie jest adresowany do osób objętych ubezpieczeniem społecznym z tytułu pracy w gospodarstwie rolnym, bo takich osób (rolników i domowników) dotyczy art. 10 ust. 1 pkt 1. Natomiast cała regulacja art. 10 ustawy nawiązuje do przepisów o ubezpieczeniu społecznym rolników i wyraźnie wyłącza możliwość podwójnego uwzględniania tego samego okresu ubezpieczenia do ustalania prawa do świadczeń emerytalnych i rentowych z systemu powszechnego i rolniczego. Przepisy art. 10 ust. 1 pkt 2 i 3 ustawy o emeryturach i rentach z FUS, chociaż nie odsyłają wprost do przepisów o ubezpieczeniu społecznym rolników, to operują datami istotnymi w punkcie widzenia tego ubezpieczenia. Dotyczą one osób, które w wymienionych okresach nie podlegały ubezpieczeniu społecznemu rolników z uwagi na to, że system taki nie istniał (rolnicy przed dniem 1 lipca 1977 r.) lub nie obejmował danej kategorii

podmiotów (domownicy przed dniem 1 stycznia 1983 r.), ale po datach wskazanych w art. 10 ust. 1 pkt 2 i 3 ustawy zostały tym systemem objęte. Dla osób, które nie są ani rolnikami ani domownikami rolnika, wraz z nadejściem dat 1 lipca 1977 r. i 1 stycznia 1983 r. nie nastąpiła zmiany ich statusu prawnego z niepodlegających na podlegające rolniczemu ubezpieczeniu społecznemu. Nasuwa się więc pytanie, dlaczego dla osób niebędących domownikami rolnika praca w gospodarstwie rolnym podlegałaby - z mocy powołanego przepisu - zaliczeniu do stażu składkowego tylko do dnia 1 stycznia 1983 r. Konkludując wypada stwierdzić, że unormowanie art. 10 ust. 1 pkt 2 i 3 ustawy o emeryturach i rentach z FUS pozwala na uwzględnienie w stażu ubezpieczeniowym wymaganym w powszechnym systemie ubezpieczenia do nabycia prawa do świadczeń emerytalnych okresów prowadzenia gospodarstwa rolnego i pracy w nim, które w świetle przepisów obowiązujących odpowiednio przed dniem 1 lipca 1977 r. i dniem 1 stycznia 1983 r. nie stanowiły tytułu do objęcia rolniczym ubezpieczeniem społecznym, a jednocześnie nie stanowiły tytułu do podlegania powszechnemu systemowi ubezpieczenia społecznego.

W niniejszej sprawie Sąd drugiej instancji uwzględnił jednak sporny okres pracy M.P. w gospodarstwie rolnym małżonków O. nie dlatego, że uznał za zbędne legitymowanie się przez ubezpieczonego statusem domownika, ale z tego powodu, iż ocenił ów status w świetle art. 2 pkt 2 obowiązującej od dnia 1 stycznia 1983 r. ustawy o ubezpieczeniu społecznym rolników indywidualnych i członków ich rodzin a nie art. 6 pkt 2 obecnej ustawy o ubezpieczeniu społecznym rolników. Trzeba zgodzić się z tym stanowiskiem. Skoro bowiem w stażu ubezpieczeniowym uprawniającym do emerytury z powszechnego systemu ubezpieczenia społecznego uwzględnia się okresy pracy w gospodarstwie rolnym, które poczynając od dnia 1 stycznia 1983 r. stanowiłyby tytuł podlegania ubezpieczeniu społecznemu rolników jako domownika, to kwalifikacji tej pracy należy dokonać według przepisów obowiązujących w tej dacie, czyli zgodnie z art. 2 pkt 2 obowiązującej od dnia 1 stycznia 1983 r. ustawy o ubezpieczeniu społecznym rolników indywidualnych i członków ich rodzin.

Prawdą jest, że definicja pojęcia domownika zawarta w tym przepisie nie jest tożsama z zamieszczoną w art. 6 pkt 2 ustawy o ubezpieczeniu społecznym

rolników. Zgodnie z pierwszym z powołanych przepisów, za domowników byli uważani członkowie rodziny rolnika i inne osoby pracujące w gospodarstwie rolnym, jeżeli pozostawały we wspólnym gospodarstwie domowym z rolnikiem, ukończyły 16 lat, nie podlegały obowiązkowi ubezpieczenia społecznego na podstawie innych przepisów, a praca w gospodarstwie rolnym stanowiła ich główne źródło utrzymania. Natomiast w myśl drugiego przepisu, domownikiem jest osoba bliska rolnikowi, która ukończyła 16 lat, pozostaje z rolnikiem we wspólnym gospodarstwie domowym, lub zamieszkuje na terenie jego gospodarstwa rolnego albo w bliskim sąsiedztwie oraz stale pracuje w tym gospodarstwie rolnym i nie jest związana z rolnikiem stosunkiem pracy. Obecna definicja domownika zawęża zatem zakres podmiotowy tego pojęcia tylko do osób bliskich rolnikowi, a nadto statuuje dodatkowe kryterium kwalifikacyjne w postaci stałości pracy w gospodarstwie rolnym. Poprzednio obowiązujące przepisy uznawały bowiem za domownika także inne – poza członkami rodziny rolnika – osoby pracujące w gospodarstwie rolnym, ale tylko takie, które spełniały (poza ukończeniem 16 lat) dodatkowe warunki, a mianowicie prowadziły z rolnikiem wspólne gospodarstwo domowe, a praca w gospodarstwie rolnym stanowiła dla nich główne źródło utrzymania. Przepisy ustawy o ubezpieczeniu społecznym rolników indywidualnych i członków ich rodzin nie precyzowały bliżej tych dwóch przesłanek. Sąd drugiej instancji także nie wyjaśnił, co rozumie zwłaszcza pod pojęciem prowadzenia wspólnego gospodarstwa domowego z rolnikiem. Z całą pewnością nie jest to pojęcie tożsame z czasowym zamieszkiwaniem w domu rolnika. Warto zwrócić uwagę na obecne brzmienie art. 6 pkt 2 ustawy o ubezpieczeniu społecznym rolników, które wyraźnie odróżnia prowadzenie z rolnikiem wspólnego gospodarstwa domowego od samego zamieszkiwania w gospodarstwie rolnym. Sąd Apelacyjny nie dokonał zatem pełniej wykładni art. 2 pkt 2 ustawy o ubezpieczeniu społecznym rolników indywidualnych i członków ich rodzin i nie poczynił szczegółowych ustaleń pozwalających na prawidłową subsumcję tego przepisu, a zwłaszcza nie wyjaśnił, na czym miało polegać prowadzenie wspólnego gospodarstwa domowego z J. i K. małżonkami O. przez kolegę szkolnego ich syna, mającego stałe miejsce zamieszkania w domu rodzinnym położonym w innej miejscowości, będącego uczniem technikum i – jak można wnosić – zasadniczo pozostającego na utrzymaniu rodziców. Odmawiając

stosunkowi zatrudnienia łączącego M.P. z właścicielami gospodarstwa rolnego pracowniczego charakteru z uwagi na brak określenia obowiązującego ubezpieczonego czasu pracy i zakresu obowiązków, Sąd drugiej instancji zdaje się nie zauważać specyfiki organizacji pracy w gospodarstwie rolnym a także tego, że również w przypadku domownika praca w gospodarstwie rolnym powinna być świadczona w wymiarze co najmniej 4 godzin dziennie. Należałoby zatem bardziej wnikliwie rozważyć charakter więzi prawnej łączącej M.P. z właścicielami gospodarstwa rolnego i zastanowić się, czy nie stanowiła ona innego tytułu do obowiązkowego podlegania ubezpieczeniu społecznemu, co w świetle definicji zawartej w art. 2 pkt 2 ustawy o ubezpieczeniu społecznym rolników indywidualnych i członków ich rodzin, także wyłącza możliwość uznania ubezpieczonego za domownika.

Uznając kasacyjny zarzut naruszenia prawa materialnego za uzasadniony, Sąd Najwyższy z mocy art. 398¹⁵ § 1 k.p.c. oraz art. 108 § 2 k.p.c. w związku z art. 398²¹ k.p.c. orzekł jak w sentencji.

kc